

УДК 37.035.3(073)

Віра Жлудько

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДИЗАЙН-ОСВІТИ

Зміна сучасної комунікативної ситуації, створення аудіовізуальної індустрії планетарного масштабу загострюють соціальні духовно-світоглядні проблеми, висувають на перший план сутнісні питання існування кожної людини, соціуму загалом. Усе частіше вчені наголошують на “гуманізації глобалізації” (В. Андрущенко, І. Бех, І. Зязюн, Л. Масол та ін.), тобто її “олюдненні”. І при цьому провідна роль відводиться мистецькій освіті, а особливо педагогічній дизайн-освіті, якою досягається освітньо-культурний синтез змісту навчання.

Сьогодні мистецтво не можна розглядати як закриту (елітарну) систему, що розвивається автономно щодо широких соціальних верств і світового культурного контексту. Завдяки універсальності художньо-образної мови мистецтво закодує і передає зрозумілу для кожного смислову інформацію, дає змогу вступати у невербальний діалог із різними культурами минулого і сучасності, розуміти інших, розширювати власний духовний світ, що надзвичайно актуально в контексті глобалізаційних процесів. Тобто вербальна інформація навчального середовища має доповнюватися сенсорною інформацією мистецького середовища.

Цінності мистецтва важливі з огляду на сучасне існування дітей і молоді в полікультурному просторі. Діти, які сьогодні сидять за партами, а також майбутні вчителі мають бути готовими жити в умовах перманентних змін, непередбачуваних ситуацій, створювати естетосферу власного буття, а отже, мистецька освіта має сприяти досягненню різних аспектів буття і співбуття з іншими, забезпечувати перетин одразу кількох духовних площин: інтелектуальної (культура розуму), морально-етичної (культура почуттів) та естетичної (культура творчості).

Водночас, актуальними у сучасну епоху є тенденції співіснування найрізноманітніших мистецьких стилів, інтегративність, а також уникнення поляризації елітарного та популярного мистецтва. Відображенням таких тенденцій є поява феномена дизайну й арт-дизайну, який “вбудований” у повсякденну людську життєдіяльність (естезис). Це матеріально-художня культура, яка “втягнута” у буденний простір.

Дизайн-освіта дозволяє переводити, з одного боку, “абстрактне” на мову “матеріальних проєктів”, а з іншого боку, дозволяє “схоплювати” у

практичних рішеннях новації та зображення, які не підлягають точному формулюванню (“гармонійне”, “динамічне”, “симетричне” тощо).

Важливим, на наш погляд, є включення дизайну в навчально-виховний процес педагогічних навчальних закладів, завдяки чому активізувалися різні способи пізнання: “конкретного”, “формального” й “істотного”, “символічного”, а також мисленнєвого й аксіологічного розвитку, що саме по собі є освітньо-виховною цінністю [1].

Отже, сучасна освіта повинна будуватися так, щоб підготувати майбутнього фахівця до подальших неодноразових змін, пов’язаних із постійним оновленням змісту і способів його реалізації. А для цього він має навчатися проектуванню змісту дизайн-діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах.

До нових обставин життєдіяльності легше зможе адаптуватися майбутній педагог, творчо зорієнтований на професії, педагог з багатим креативно-евристичним потенціалом, ціннісними орієнтаціями, іншими словами – педагог-дизайнер, здатний поєднувати зміст освіти і художньої культури. Саме тому сучасна освітня ситуація вимагає оновлення традиційних форм педагогічного процесу, їх осучаснення й аксіологізації, зокрема ознайомлення з дизайн-освітою, засобами дизайн-діяльності, що сприятиме творенню аксіологічної системи людини завдяки естетизації простору повсякденного буття.

Мета нашої статті – розгляд аксіологічного базису дизайну, з’ясування сутності дизайн-діяльності та дизайн-освіти, а також розгляд даної проблематики у площині професійної підготовки вчителя початкових класів.

Для розвитку особистості та формування її ціннісних орієнтацій необхідно, щоб професійно-ціннісні відносини учасників навчально-виховного процесу здійснювалися з урахуванням орієнтації на індивідуальну цінність кожного учня, на розуміння творчої сутності педагогічної діяльності, усвідомлення самоцінності, гідності, особистої свободи й усвідомлення себе як носія високих культурних цінностей. Вчитель повинен сам бути глибоко впевненим у тій світоглядній позиції, яку він пропагує.

Проте необхідно зазначити, що на сучасному етапі розвитку загальної освіти недостатньо розроблені питання предметного змісту такої галузі, як “дизайн”, майже відсутня психолого-педагогічна література з проблеми арт-дизайну, немає усталених поглядів учених на методику навчання дизайну й арт-дизайну.

Як стверджують психологи, від ціннісної основи, закладеної у майбутніх учителів початкових класів, залежить, як відбуватиметься подальше формування і розвиток особистості (П. Гальперін, В. Давидов, В. Єрмоленко, А. Занков, В. Мухіна, А. Леонтєв, Д. Фельдштейн та ін.). Учитель початкової ланки освіти створює додаткові можливості ефективного роз-

витку ціннісних орієнтацій, оскільки вік дітей характеризується підвищеною емоційністю, вразливістю до зовнішніх дій, зверненістю до світу позитивних цінностей, що проявляються в усіх видах діяльності: навчальній, ігровій, комунікативній, трудовій та ін.

Важливим для оновлення методології освіти, з нашого погляду, є філософські ідеї М. Бахтіна, В. Малахова та інших про пізнання як ціннісне ставлення людини до світу, про світоглядну свідомість як єдність форм її здійснення – світорозуміння, світосприймання і світоставлення.

Аксіологічний вимір мистецької освіти висвітлює академік І. Зязюн. На його думку, змістом освіти має стати ціннісна свідомість, ціннісне ставлення, що зумовлюється естетичними переживаннями: “сукупність норм приходить до дитини ззовні, цінність – внутрішній, естетичний засвоєний суб’єктом орієнтир його життя сприймається як власна духовна інтенція” [2].

Про важливість дизайн-освіти і потенційні можливості дизайн-діяльності в аксіологічному вимірі у процесі підготовки учнів і майбутніх учителів початкових класів із трудового навчання та художньої праці наголошує у наукових працях В. Тименко [6]. Він є автором підручників і програми з дизайну і технологій, трудового навчання, художньої праці. Дизайн розглядається дослідниками як елемент культури будь-якої освіченої людини, що є виявом важливої світової тенденції гуманізації освіти в цілому.

Актуальність теоретичного обґрунтування сутності дизайну, естетичної природи арт-дизайну полягає в тому, що естетичне сприйняття предметного середовища сприяє формуванню ціннісних орієнтацій особистості. Арт-дизайн створює додаткові можливості ефективного розвитку ціннісних орієнтацій педагога, оскільки розкриває перед ним світ позитивних цінностей, що виявляються в усіх видах дизайн-діяльності: ландшафтному, індустріально-промисловому, інтер’єрному, графічному тощо. Сукупність таких видів дизайн-діяльності створює можливості для культурного самовираження кожного педагога й учня в дизайн-освітньому процесі.

Х. Тхагапсоев, Дж. Джонс, К. Кантор для позначення дизайн-діяльності використовують термін “проектна діяльність” і оперують ним у своїх теоретичних концепціях. З подібною позицією можна погодитися, якщо розглянути “проектну діяльність” як соціокультурний феномен, який може використовуватися де завгодно, у тому числі в дизайні. М. Каган, розглядаючи різні підходи до дефініції “проектна діяльність”, зазначає, що сутність дизайну набагато ширша, ніж власне проектна діяльність [3].

Мета проектної діяльності – покласти початок змінам у штучному середовищі, що оточує людину. Тому можна говорити, що у своєму житті ми щогодини ставимо і вирішуємо проектні завдання, тобто проектування

стало визначальною межею нашої свідомості та буття. Дизайн-діяльність аналізується сучасними дослідниками за такими показниками: потреба в нових знаннях, здатність до вдумливого аналізу різних предметів, процесів і явищ дійсності, усвідомлення того, що навколишній світ (середовище) – це джерело ціннісної інформації; різні емоційні стани (радість, байдужість, роздратування і т. ін.), жести, міміка, переважання позитивних емоцій, їх адекватність; розширення власного досвіду через діяльнісне засвоєння цінностей, потреба у творчості, спосіб самовираження.

Завдання початкової школи полягає в тому, щоб підняти мислення дитини на якісно новий етап, розвинути інтелект до рівня розуміння причинно-наслідкових зв'язків.

Основні аргументи на користь викладання дизайну в педагогіці потрібно шукати не в тому, що, навчаючи дизайну, ми готуємо особистість до успішної кар'єри або забезпечуємо їй приємне довілля, не в тому, що ми готуємо кваліфікованого споживача, хоча і ці аспекти важливі самі по собі, а в тому, що дизайн зміцнює й об'єднує в одне ціле вербальне і невербальне формотворення, у тому, що він збільшує амплітуду уяви і мислення. На думку Л. Масол, “дизайн” культивує мисленнєві навички і способи розв'язання реальних проблем з опорою на широкий арсенал “невербального” художнього мовлення [4].

О. Рудницька основною метою включення мистецтва у сферу освіти вважає не озброєння студентів уміннями професійної діяльності на основі оволодіння професійними способами, відомостями, джерелами, а у “створенні умов для становлення базової культури особистості, тобто культури життєвого (особистісного і професійного) самовизначення студентів”, у здатності майбутніх учителів “вирішувати пізнавальні, практичні, ціннісні та інші задачі на основі привласненого соціального досвіду (змісту освіти)” [5].

Сучасний педагог у будь-якій країні – це компетентна, творчо розвинута, гуманна особистість, у якій переважають духовні моральні якості, яскраво виражена суб'єктивна позиція, індивідуальний стиль діяльності. Важливим елементом ціннісного компонента творчого потенціалу особистості педагога є наявність ідеалів і образів – орієнтирів у житті та професії. На нашу думку, необхідно, щоб підготовка учителя початкової школи відбувалася з урахуванням домінуючого у молодших школярів образного мислення, з використанням образного типу переробки інформації, що можна забезпечити засобами дизайну. Саме на такій основі стає можливим формування особистісно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів і їхніх учнів.

Основами дизайн-діяльності майбутні вчителі оволодівають на інтегрованих заняттях трудового навчання й образотворчого мистецтва з використан-

ням найефективнішого методу – ігродизайну. Змістовий синтез мистецтва і технологій створює можливості для повноцінного культурного самовираження учасників дизайн-освітнього процесу, для розвитку і прояву ціннісних орієнтацій майбутніх учителів на художнє проектування. Удосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців початкової школи варто здійснювати, на наш погляд, саме шляхом варіативності ігродизайну, яким передбачається виконання різноманітних творчих завдань з елементами гри. Завдяки ігровому дизайну легше, природніше спрямовуються у конструктивно-художнє русло фантазія, думки, почуття, предметно-маніпуляційні дії особистості.

Ознайомитися з деякими варіантами ігрового дизайну ми пропонуємо у нашій статті. Оригінальним у практиці ігрового етнодизайну стало завдання з виготовлення писанок за нашою авторською технологією, суть якої полягає у закріпленні яєчної шкаралупи фрагментами проклеєного паперу і подальшим декоруванням форми інкрустацією сучасними оздоблювальними матеріалами: бісером, стразами тощо. Цікавим ігровим елементом-загадкою таких писанок є виготовлення маленьких листівок із великодніми побажаннями, складання і закладення їх в середину пустої форми яйця. Отже, виходить писанка із секретом-побажанням, яку можна дарувати, використовувати у великодніх іграх. Особливого колориту процесу такого етнодизайну надає музичне оформлення: звучання української фольклорної музики, пісень, “веснянок”, “гаївок”.

Особливо витонченим виявилось створення дизайн-композицій із сучасних текстильних матеріалів за нашою авторською технікою “текстильний живопис”, сутність якої полягає у створенні текстильних панно на основі добору тканин не за традиційно декоративними, а живописними принципами зображення (з добром складних тонів і напівтонів, живописно-кольорових розтяжок і відтінків).

Характерною особливістю даних проєктів є те, що виражальним художнім засобом є тканина з її особливими властивостями, кольорами, а не фарба. Перший етап такого виду ігрового дизайну полягає у напруженій інтелектуальній праці особистості, її образного мислення на основі споглядання набору фрагментів різних тканин, декоративних волокнистих матеріалів, необхідних для створення відповідного сюжету-образу майбутнього живописного панно. Фактура, забарвлення, прозорість тканин при цьому викликають різні асоціації, сприяють виникненню оригінальних образів, якими визначаються теми й об’єкти арт-дизайну. Найчастіше текстильний арт-дизайн пробуджує асоціації з морським мотивом, флорою, фауною (наприклад: “риби”, “равлики”, “метелики” тощо). Оригінального ефекту таким роботам додає освітлення, завдяки якому зображення на художньому виробі ніби “оживає” (таким чи-

ном “спрацьовує” різна фактура тканин, яка від сили і відтінку освітлення може дещо змінюватись і створювати непередбачувані ефекти). Ігрові моменти даного виду дизайн-діяльності виявляються у створенні композицій, у сюжетах-розповідях, в ході макетування інтер'єру приміщення тощо.

Але найкраще реалізується метод ігродизайну в театралізованій діяльності студентів, особливо у дизайні лялькового театру, оскільки тут має місце синтез мовленнєво-творчих, образотворчих і формотворчих засобів дизайн-діяльності. Театралізована діяльність – це синтез різних видів мистецтв, тобто різних видів творчої діяльності.

Прикладом театральної-декораційної творчості майбутніх учителів у процесі практичних занять є створення студентами колективних ляльково-театралізованих ігрових проєктів: вертепу-скриньки і вертепних ляльок, міні-маріонеткового театру (з саморобним екраном-телевізором і площинними рухливими міні-ляльками-маріонетками), пальчикового театру, театру рукавичних іграшок, виконаних із тканини, поролону, волокнистих матеріалів та ін. Скринька-вертеп, вертепні ляльки виконувалися за підготовленими ескізами, кресленнями. Сюжетами слугували як класичні інтерпретації вертепних сценаріїв, так і власні студентські інтерпретації.

Впровадження подібних театралізацій підтвердило ефективність розподільно-групової роботи за пріоритетними здібностями студентів. Так, одні учасники із задоволенням складали сценарії, інші малювали ескізи декорацій, ляльок та їх костюми, частина займалася конструюванням театральних артефактів. Але це не є суворо розмежована діяльність, оскільки “сценаристів” доповнювали інші учасники проєкту, художники-проектувальники отримували рекомендації щодо характерних візуальних ознак персонажів, декорацій; конструкторів збагачували своїми ідеями “сценаристи”, “художники-декоратори” щодо втілення зручних і оригінальних рухомих об'єктів-персонажів, пересування декорацій.

На наш погляд, зміст предметів “Трудове навчання з практикумом” та “Образотворче мистецтво з методикою навчання”, де провідним видом є комплексна за своєю природою дизайн-діяльність, доцільно збагачувати новими організаційно-ігровими формами художньо-конструктивної діяльності, впроваджувати роботи з творчими групами, які б забезпечили ситуацію вільного самовираження, самореалізацію творчого потенціалу студентів, сприятливі педагогічні умови для діалогу між учасниками художньо-трудова дій.

Отже, ціннісна орієнтація на дизайн-діяльність – це спрямованість особистості на об'єкт, явище або предмет, яка має позитивне змістове наповнення і здатна регулювати діяльність проєктувальника. Нами виділено кілька рівнів, які необхідно враховувати в ході організації дизайн-освітнього

процесу: 1) знання цінності без суб'єктивного ставлення до неї (цінності); 2) розуміння значення цінності та її оцінка; 3) емоційне забарвлення цінності; 4) практичне “опредметнення” в матеріалах; 5) об'єднання ряду цінностей в один синдром, який стає регулятором усвідомленої поведінки.

У зв'язку з тим, що формування ціннісних орієнтацій на дизайн-діяльність є складним утворенням, необхідно виділити їх структурні компоненти: когнітивний (знання, уявлення, думки); емоційний (переживання й оцінки); діяльнісний (готовність до певної діяльності та поведінки). Отже, формування ціннісних орієнтацій на дизайн-діяльність у майбутніх учителів початкових класів є складним багатоступеневим процесом, на який великий вплив має процес і зміст проектно-художньої діяльності, її ціннісно-орієнтаційна спрямованість, весь індивідуальний досвід особистості з художнього формотворення.

Проведений аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури дав можливість зробити такі висновки:

1. Ціннісні орієнтації на дизайн-діяльність виступають як соціальний феномен і внутрішнє утворення. В основі ціннісних орієнтацій на дизайн-діяльність покладено ієрархічну систему цінностей, що сформувалася в ході знайомства людини з оточуючою її дійсністю (мовленнєво-творчих, образотворчих, предметно-перетворювальних).

2. Дизайн-діяльність розглядається через синтез терміна “дизайн” і родового поняття “діяльність”, характеризується цілеспрямованістю, наочністю й усвідомленістю, тенденцією до перетворення. Вона розуміється нами як активна форма розвитку пізнавальної сфери, “опредметнення” емоційно-ціннісного потенціалу, креативності, універсальний засіб повноцінної реалізації культурних потреб особистості.

3. Ефективність формування ціннісних орієнтацій майбутніх учителів у процесі дизайн-діяльності на заняттях із трудового навчання й образотворчого мистецтва забезпечує дотримання таких психолого-педагогічних умов: наявність творчої особистості викладача, орієнтація на суб'єкт-суб'єктну взаємодію, наявність здібностей до рефлексії, реалізація свободи вибору позиції суб'єкта, що в сукупності дозволяє якісно змінити особистість дитини. Кожна умова є необхідною, але недостатньою, а в сукупності вони сприяють ціннісно-орієнтаційній спрямованості особистості на дизайн-діяльність, особистісну траєкторію культурної самореалізації.

Нами виокремлено модель ціннісних орієнтацій особистості майбутнього вчителя на проектно-художню діяльність, у якій схематично відображено єдність компонентів: когнітивного (ціннісного уявлення), емоційного (переживання й оцінювання), діяльнісного (способів поведінки, “дій”). Ми розглядаємо модель, як таку, що пов'язана з пізнанням оточуючого світу,

його повноцінним сприйманням і перетворенням на засадах гармонійного поєднання краси з доцільністю, в результаті чого якісно змінюється сама особистість майбутнього вчителя і середовище життєдіяльності.

1. *Асташова Н. А.* Учитель: проблема выбора и формирование ценностей / *Н. А. Асташова.* — М. : Издательство НПО “МОДЭК”, 2000. — 272 с.
2. *Зязюн І. А.* Професія вчителя у вимірі педагогічної майстерності / *І. А. Зязюн* // Педагогічна і психологічна науки в Україні : зб. наук. праць : в 5 т. — Т. 4 : Професійна освіта і освіта дорослих. — К. : Педагогічна думка, 2012. — 512 с.
3. *Каган М. С.* Морфология искусства / *М. С. Каган.* — Л. : Искусство, 1972. — 440 с.
4. *Масол Л. М.* Загальна мистецька освіта: теорія і практика : морфологія / *Л. М. Масол.* — К. : Промінь, 2006. — 432 с.
5. *Рудницька О. П.* Педагогіка: загальна та мистецька : навчальний посібник / *О. П. Рудницька.* — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2005. — 360 с.
6. *Тименко В. П.* Теоретичні і методичні основи загальної дизайн-освіти / *В. П. Тименко* // Реклама і дизайн 21 сторіччя: освіта, культура, економіка : зб. наук. праць. — К. : ІППР, 2001. — С. 233—234.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2013

В. Жлудько

Теоретические основы педагогического дизайн-образования

В статье представлены ценностный аспект дизайн-деятельности, некоторые экспериментальные творческие задачи и авторские инновационные техниками по игродизайну для будущих специалистов начальной школы. Раскрывается сущность и содержание дизайна как вида проектной деятельности, выясняется роль дизайн-образования для профессиональной подготовки учителя начальных классов. Теоретически обоснована модель ценностных ориентаций учителя на дизайн-деятельность.

Ключевые слова: дизайн-образование, дизайн-деятельность, игродизайн, аксиосфера.

V. Zhlyudko

Theoretical Principles of Pedagogical Design Education

The article deals with the valuable aspect of the design activity, some experimental creative tasks and author's innovative techniques concerning game design for future primary school specialists. The author reveals the essence and content of the design as a kind of project activity and shows the role of design education for the profession training of the primary school teachers. The model of value orientations of a teacher concerning design activity is theoretically grounded.

Key words: design education, design activity, game design, system of values.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор В. П. Тименко